

Внутрішньосімейні взаємини як фактор шкільної адаптації академічно здібних дітей

Scherbakova O.O. Interfamily relationships as a school adaptation factor of academically capable children / O.O. Scherbakova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 676–689.

О.О. Щербакова. Внутрішньосімейні взаємини як фактор шкільної адаптації академічно здібних дітей. Стаття присвячена виявленню взаємозв'язку між шкільною адаптацією академічно здібних учнів та внутрішньосімейними відносинами. Проаналізовано основні підходи до вивчення шкільної адаптації академічно здібних дітей; розглянуто теоретичні основи впливу внутрішньосімейних відносин на розвиток особистості першокласників. Підібрано діагностичний інструментарій, який дозволяє емпірично вивчити особливості шкільної адаптації академічно здібних дітей.

Досліджено основні характеристики внутрішньосімейних відносин, що сприяють або перешкоджають шкільній адаптації академічно здібних першокласників. З'ясовано, що у переважаючій більшості родин академічно здібних дітей позитивний психологічний мікроклімат та створені умови, що можуть сприятливо впливати на шкільну адаптацію першокласників.

Зроблено висновок, що визначення психологічної готовності до школи академічно здібних дітей, в межах науково-педагогічного проекту «Інтелект України», сприяло прискоренню їх шкільної адаптації. Було виявлено позитивний зв'язок між внутрішньосімейними відносинами та ефективністю адаптації академічно здібних учнів перших класів.

Визначено, що існує прямий зв'язок між батьківським відношенням та рівнем тривожності у досліджуваних дітей, а саме, рівень тривожності в дітей підвищується, коли батьки застосовують деструктивні стратегії. А при використанні конструктивних стратегій рівень тривожності у дітей в межах норми. Нами виявлено, що більшість батьків академічно здібних учнів перших класів використовують стратегію «симбіоз». Зазначимо, що сімейні взаємовідносини мають вагомий вплив на шкільну адаптацію академічно здібних дітей до школи. Тому створення

й розвиток загального позитивного емоційного фону внутрішньосімейних відносин дозволяє зробити період адаптації першокласників недовгим і позитивним.

Ключові слова: шкільна адаптація, тривожність учнів, академічно здібні діти, батьківське відношення, внутрішньосімейні взаємини.

Е.А. Щербакова. Внутрисемейные взаимоотношения как фактор школьной адаптации академически способных детей. Стаття посвящена выявлению взаимосвязи между школьной адаптацией академически способных учеников и внутрисемейными отношениями. Проанализированы основные подходы к изучению школьной адаптации академически способных детей; рассмотрены теоретические основы влияния внутрисемейных отношений на развитие личности первоклассников. Подобран диагностический инструментарий, который разрешает эмпирически изучить особенности школьной адаптации академически способных детей.

Исследованы основные характеристики внутрисемейных отношений, которые оказывают содействие или препятствуют школьной адаптации академически способных первоклассников. Выяснено, что в преобладающем большинстве семей академически способных детей положительный психологический микроклимат и созданы условия, которые являются благоприятными для школьной адаптации первоклассников.

Сделан вывод, что определение психологической готовности к школе академически способных детей, в рамках научно-педагогического проекта «Интеллект Украины», оказывало содействие ускорению их школьной адаптации. Была выявлена положительная связь между внутрисемейными отношениями и эффективностью адаптации академически способных учеников первых классов.

Определено, что существует прямая связь между родительским отношением и уровнем тревожности у исследуемых детей, а именно, уровень тревожности у детей повышается, когда родители применяют деструктивные стратегии в отношениях. А при использовании конструктивных стратегий в отношениях уровень тревожности у детей в пределах нормального. Нами выявлено, что большинство родителей академически способных учеников первых классов используют стратегию «симбиоз». Выявлено, что семейные взаимоотношения имеют весомое влияние на школьную адаптацию академически способных детей к школе. Поэтому создание и развитие общего положительного эмоционального фона внутрисемейных отношений может сделать период адаптации первоклассников недлинным и положительным.

Ключевые слова: школьная адаптация, тревожность учеников, академически способные дети, родительское отношение, внутрисемейные взаимоотношения.

Актуальність дослідження. Соціалізація дитини, як відомо, починається в родині, але на певному етапі дитинства до

сімейного виховання додається шкільне навчання. У школі дитина зустрічається з новими вимогами, правилами, іншим розпорядком життя, новим оточенням. Початок систематичного навчання в школі є стресовою ситуацією в житті дитини, оскільки пов'язано з необхідністю адаптуватися до нових мікросоціальних умов. Цей процес супроводжується різноманітними зрушеннями у функціональному стані і значною мірою впливає на психоемоційний стан. Від благополуччя адаптаційного періоду під час вступу до школи значною мірою залежить успішність подальшої соціальної діяльності дитини [6; 8].

У сучасній українській освіті досить вагомим є потік нововведень, що стосуються як форми, так і змісту навчання. Виникають інноваційні освітні проекти: з'являються класи, які працюють за різними програмами, зокрема за проектом «Інтелект України». Так, у межах науково-педагогічного проекту «Інтелект України» розбудовується система супроводження навчання, виховання та розвитку академічно обдарованих дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Проект спрямований на осмислення і розвиток реальної практики диференційованого підходу до розвитку обдарованості учня, розробку і введення до навчального процесу індивідуальних програм і планів, розвиток практики психолого-педагогічного супроводу, вирішення проблем особистісного розвитку академічно здібної дитини засобами навчання, ефективної взаємодії педагога та психолога з учнем і його батьками [2; 5; 8]. В межах проекту «Інтелект України» створена система пошуку й педагогічної підтримки обдарованої молоді, зокрема організація роботи спеціальних проектних груп у дошкільних навчальних закладах, з метою відбору до початкової школи академічно обдарованих дітей дошкільного віку та їхньої подальшої освіти, яка спрямована на реалізацію їхнього творчого потенціалу.

Психологічні особливості життя дитини на порозі шкільного навчання, сама родина й сімейне виховання не часто потрапляють у фокус психолого-педагогічних досліджень. Проблема взаємозв'язку внутрішньосімейних взаємин з характеристиками адаптації академічно здібних дітей до школи в першому класі залишається мало дослідженою. Разом з тим, у процес шкільної адаптації втягується вся родина першокласника. Початок шкільного навчання особливим чином позначається на самій дитині, не залишаються байдужими до нього і батьки, помітно активізуються в цей період інші члени родини [4; 10]. Однак дані

суб'єкти, крім батьків, у теоретико-емпіричних дослідженнях мало представлені. Недостатньо вивчені й внутрішньосімейні відносини в цілому.

Більшість дослідників, що вивчають адаптацію дитини до школи, розглядають фізіологічні змінні (О.Б. Беззубова, М.М. Безруких, В.Є. Каган, І.А. Коробейніков, М.В. Вострокнутов, Н.П. Горбунова, О.І. Захаров тощо) і індивідуально-психологічні особливості особистості дитини (О.Л. Венгер, Л.О. Венгер, Н.І. Гуткіна, Т.В. Костяк, О.Є. Кравцова, Н.Г. Лусканова, Г.А. Цукерман тощо), а також психологічну готовність дитини до школи (А. Анастезі, Л.І. Божович, Л.О. Венгер, О.Л. Венгер, Л.С. Виготський, А.В. Запорожець, І. Шванцар); причини та особливості прояву психологічної дезадаптації (І.В. Дубровіна, В.Є. Каган, Р.В. Овчарова, Н.В. Самоукіна, А.В. Фурман) [6, с. 14]; взаємозв'язок психологічної готовності дитини до школи та особливості її адаптації до навчання (Л.І. Божович, Л.О. Венгер, Н.І. Гуткіна, В.В. Давидов, О.С. Проскура); емоційний розвиток дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (О.Л. Кононко, О.В. Кульчицька, В.С. Мухіна, П.М. Якобсон) [4, с. 114]; вивчення академічно обдарованих дітей (А. Вайнбреннер, Ю.З. Гільбух, М.С. Лейтес, В.М. Теплов, К.А. Тимірязєв) [5, с. 126]. Велика увага приділяється специфіці шкільного середовища, у яке приходять першокласники (М.Р. Бітянова, О.К. Дусавицький, А.Д. Карнишев, В.К. Лосєва, М.В. Максимова, В.С. Мухіна, А.А. Реан, Ю.П. Федорова тощо) та структурно-системному підходу до вивчення родини (Т.В. Андрєєва, А.Я. Варга, В.М. Дружинін, М.В. Єрмолаєва, І.С. Кон, С.О. Костіна, О.В. Краснова, І.В. Лагун, Р.В. Овчарова, В. Сатир, А.С. Співаковська, Л.Б. Шнейдер, Е.Г. Ейдемїллер тощо) [1; 3; 9]. Зазначимо, що виходячи з аналізу праць вчених та узагальнення психолого-педагогічного досвіду, необхідно відзначити, що сьогодні питання взаємозв'язку внутрішньосімейних взаємин та шкільної адаптації академічно здібних дітей залишається недостатньо вивченим.

Мета дослідження – виявити взаємозв'язок між шкільною адаптацією академічно здібних першокласників та внутрішньосімейними відносинами.

Відповідно до мети визначено наступні завдання дослідження:

1) здійснити аналіз основних підходів до вивчення шкільної адаптації академічно здібних дітей, розглянути теоретичні основи впливу внутрішньосімейних відносин на розвиток особистості

дитини, охарактеризувати зв'язки внутрішньосімейних відносин з ефективністю адаптації першокласників;

2) підібрати діагностичний інструментарій і емпірично вивчити особливості шкільної адаптації академічно здібних дітей;

3) емпіричним шляхом виявити основні характеристики внутрішньосімейних відносин, що сприяють або перешкоджають шкільній адаптації академічно здібних першокласників.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Теоретичний аналіз переконує, що проблема адаптації – одна з фундаментальних міждисциплінарних наукових проблем. Залежно від наукових інтересів ученими розглядаються різні підходи до її вивчення: філософсько-методологічний, психофізіологічний, соціально-психологічний, соціологічний, педагогічний.

У психології адаптацію розглядають як результат діяльності цілісної самокерованої системи, підкреслюючи при цьому її системну організацію. Максимально можливе задоволення актуальних потреб є важливим критерієм ефективності адаптаційного процесу. Успішна адаптація дозволяє реалізовувати значущі цілі (при збереженні психічного й фізичного здоров'я), забезпечує відповідність діяльності людини, її поведінки, вимогам середовища (Ф.Б. Березін).

У зарубіжній психології відомі різноманітні підходи (необіхевіоризм, психоаналіз, когнітивізм, інтеракціонізм, гуманістичний напрямок), у рамках яких даються відповідні визначення адаптації, акцентується увага на тих або інших її властивостях [6; 10].

Вітчизняні вчені також по-різному трактують це поняття. У визначенні адаптації С.О. Козлової мова йде і про процес звикання, і про результат пристосування особистості до нових умов. Вона звертає увагу на природний і вимушений характер такого пристосування.

У концепції А.Г. Петровського адаптація розглядається в тимчасовому континуумі як «особливий момент, фаза в становленні людини». Він указує, як на її роль у розвитку особистості, так і у формуванні групової приналежності індивіда. Соціально-психологічним змістом адаптації є зближення цілей і ціннісних орієнтацій групи й індивіда, засвоєння їм норм, традицій, групової культури, включення в рольову структуру групи.

На думку І.О. Коробейнікова і Г.Ф. Кумаріної, шкільну адаптацію доцільно розглядати як окреме явище соціально-психологічної адаптації, у структурі якої вона може виступати як у ролі наслідку, так і в ролі причини. Ефективність шкільної адап-

тації в значній мірі залежить від того, наскільки адекватно дитина сприймає себе та свої відносини з іншими людьми. Визначає соціально-психологічна складова сама входить у структуру шкільної адаптації [6; 8].

Науковці виділяють наступні чинники, що впливають на успішність адаптації дитини до школи: функціональна готовність до початку систематичного навчання; вік початку систематичного навчання; рівень тренуваності адаптаційних механізмів; особливості життя дитини в сім'ї; психологічна готовність до шкільного навчання; раціональна організація навчальних занять і режиму дня; відповідна організація рухової активності дитини.

З теоретичного аналізу літератури випливає, що природа шкільної адаптації обумовлена факторами різного порядку (психічного, соматичного й соціального характеру), але інтегративним прийнято вважати все-таки психологічну готовність дитини до шкільного навчання.

Більшість дослідників підкреслюють динамічний і соціальний характер процесу адаптації. У зв'язку із цим шкільна адаптація розуміється нами, по-перше, як процес, що передбачає входження дитини в новий простір, по-друге, як активно-пристосувальний процес включення дитини в шкільне навчання й, по-третє, як функціонально-рольовий процес прийняття першокласником ролі учня [8; 10].

У визначеннях шкільної адаптації, головним чином, підкреслюється активність самого першокласника. М.В. Максимова визначає адаптацію до школи як процес входження дітей у нову для них соціальну ситуацію розвитку. С.С. Степанов зв'язує адаптацію до школи з перебудовою пізнавальної, мотиваційної, емоційно-вольової сфер дитини у зв'язку з початком систематичного організованого шкільного навчання.

Поряд із цим, багато дослідників підкреслюють і спрямованість адаптаційних зусиль дитини, вказуючи, до чого саме повинен пристосуватися першокласник у першу чергу (М.Р. Бітянова І.В. Дубровіна, Г.А. Цукерман).

При розгляді шкільної адаптації першокласників на перше місце виходить проблема «відповідності», коли вимоги й очікування мікросоціального оточення узгоджуються з можливостями й особливостями індивідуума, що служить значною мірою свідомством психічного здоров'я дитини. Однією з важливих умов адаптації першокласника в школі виступає відношення соціального середовища дитини до її успіхів і невдач, де ведуча роль належить вчителю й батькам [3; 7].

Дуже важливу роль у цей період відіграє взаємодія дитини зі своєю сім'єю, здатною суттєво полегшити ситуацію прилучення до шкільного життя. На думку дослідників (Й. Лангмейєр, З. Матейчик), психологічний мікроклімат родини залежить від внеску всіх її членів: батьків, дітей та інших.

У вітчизняних і зарубіжних джерелах батьківські відносини розглядаються як фактор, що має вплив на різні сторони розвитку дитини, головним чином на формування його індивідуальних особливостей, соціальний розвиток і психічне благополуччя. У структурному відношенні дитячо-батьківські відносини двосторонні: одну складову утворює відношення «батько – дитина», іншу – відношення «дитина – батько». Безперечно, що ці складові переплетені й взаємозалежні одна з одною [7; 10].

Якщо в родині є дитина – першокласник, то початок шкільного навчання є складним періодом не тільки для нього самого, але й для всіх членів його сім'ї. У цей період важливою соціально-психологічною умовою, що детермінує процес шкільної адаптації, являється характер внутрішньосімейних відносин.

Дослідження проводилося на базі Харківської гімназії № 169 м. Харкова впродовж вересня – листопада 2013 р. У дослідженні взяли участь 80 академічно здібних учнів перших класів та їх батьки.

За результатами дослідження з'ясувалося, що дітей, які живуть з рідними батьками, тобто в повній сім'ї – 76,2%; дітей, які живуть в неповній сім'ї (смерть одного із членів подружжя, позашлюбна народжуваність, розлучення) – 15,0%; діти, які мають рідну матір та нерідного батька – 8,8%.

Нами визначено також житлові умови, в яких проживає родина: окрему кімнату мали 61,3% дітей, окреме робоче місце – 94,9%. Зазначимо, що 81,3% матерів займаються своїми дітьми у вільний від їх навчання час і тільки 25,0% батьків приділяють дитині свій вільний час та 22,5% – бабусь й дідусів займаються з онуками у вільний від навчання час.

Аналізуючи відповіді батьків стосовно їх піклування про здоров'я дитини з'ясувалося, приділяють значну увагу харчуванню 98,7% родин; 96,3% дітей займаються спортом та фізкультурою; дотримуються режиму дня в 88,7% сім'ях; 91,3% дітей регулярно перебувають на свіжому повітрі у вільний час. Тобто, переважна більшість батьків досліджуваних першокласників прагнуть забезпечити належні умови життєдіяльності учнів – режим відпочинку, харчування, організацію дозвілля

дитини. Отже, умови, які створюються в сім'ях академічно здібних дітей мають сприяти їх шкільній адаптації.

З метою виявлення особливостей сприйняття і переживання дитиною внутрішньосімейних відносин, визначення ставлення дитини до кожного члена родини, дослідження образу себе і образу батьків ми обрали проективну методику «Моя сім'я».

Аналіз малюнків дітей показав наступні результати (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники симптомокомплексів внутрішньосімейних відносин академічно здібних дітей (%)

Симптомокомплекс – сприятлива сімейна ситуація		Симптомокомплекс – тривожність	
Зображення всіх членів сім'ї	90	Наявність штрихування	20
Загальна діяльність всіх членів	65	Лінія з сильним натиском	10
Хороша якість ліній	80	Стирання	10
Відсутність ізольованих членів	80	Перебільшена увага до деталей	25

Отже, сприятлива сімейна ситуація, що включає зображення осіб у доброму гуморі, застосування яскравих кольорних відтінків, зображення спільної діяльності всіх, добру якість ліній, має високі показники, що взагалі характерно для дітей, які живуть і виховуються в повноцінній родині. Тому малюнки сім'ї свідчать про те, що, в родинях сприятливі емоційні відносини, 95% дітей зображують себе разом з батьками. З них 80 % дітей малюють себе, маму і тата; 15% – малюють себе, маму і інших родичів: бабусь, сестер, братів. Використовують яскраві відтінки кольорів всього 65 % дітей. Зображення першими різних предметів, а не людей, говорить про емоційну заклопотаність сімейною ситуацією, відхід від виконання завдання, захист від неприємного завдання. Деякі діти ніби відкладають малювання членів сім'ї, а зображують речі, які не наповнені сильною емоційною значущістю (машини, будинки, геометричні фігури, предмети побуту). Але таких учнів серед досліджуваних дуже мало, тому емоційні відносини в родинях академічно здібних дітей можна розцінити як сприятливі. А якщо виникають іноді емоційні спалахи в родині, то вони можуть бути пов'язані зі зміною соціального статусу першокласника.

Зазначимо, що деякі малюнки мали ознаки тривожності, вони відрізняються наявністю ліній з потужним натиском, інтенсивним штрихуванням, перебільшенням уваги до деталей і

слідами стирання (див. табл. 1). Про тривожність свідчить і підкреслене промальовування очей (20%), що може бути розцінене як наявність у дітей страхів. Крім того, в 15% малюнків зустрічається специфічна «тривожна лінія» – довга лінія, що складається з окремих дрібних штрихів, ці діти зверталися до нас за підтримкою і схваленням, питаючи про правильність роботи.

В малюнках також нами виявлено симптомокомплекс – конфліктність в сім'ї. Отже, про конфліктність в уявленнях дітей про сім'ї більшою мірою свідчить відсутність на малюнку деяких членів сім'ї (10%), ізоляція окремих фігур, а також виділення окремих членів сім'ї при одночасному збільшенні відстані між ними і дитиною. Ці ж діти намалювали фігуру мами останньою. Показником конфліктності є також паузи перед малюванням тієї або іншої фігури (20%). Відсутність основних частин тіла і обличчя (рук – 12%, рота – 15%, вух – 40%), зображення зредукованих пальців рук (25%), а також штрихування рук (20%) може свідчити про емоційну напруженість в соціальних контактах, пониженій практиці спілкування і поєднанні пониженої потреби спілкування з емоційною бідністю.

Визначено, що на всіх малюнках дітей присутня мама, більш ніж в 90% випадків малюнок чіткий, яскравий, промальовані всі деталі, всі малюнки виконані кольоровими олівцями. Тато зустрічається більш ніж в 75% малюнків. Малюнки яскраві, чіткі, часто присутні прикраси, виділення кольором. В деяких малюнках тато і мама розташовані на відстані одне від одного. Сама дитина зустрічається більш ніж в 95% малюнків, що свідчить про високий рівень позитивної психологічної взаємодії у родині. Найчастіше це яскраві фігури, розташовані поряд з фігурами батьків, або одним з них. Але є інші показники характерні для неповноцінної або конфліктної родини. Тато або мама відсутні на малюнку, або представлені схематично. Аналіз малюнків дітей показав, що сімейні взаємовідносини мають вагомий вплив на шкільну адаптацію академічно здібних дітей до школи.

У житті кожної людини батьки відіграють одну з головних ролей. Від відношення батька й матері до своєї дитини багато в чому залежить процес формування її особистості. Світогляд, становлення характеру, моральні основи, ставлення до духовних і матеріальних цінностей у першу чергу виховуються у дітей батьками. А залежить цей процес багато в чому від того, як задовольняються у сім'ї основні потреби дитини в емоційному контакті, необхідності у самоствердженні, потребі в повазі. Для формуван-

ня у дитини власного «Я» вирішальним фактором є погляди та поведінка батьків [3; 7].

На констатуючому етапі ми провели тестування, спрямоване на з'ясування батьківського відношення з першокласниками за методикою «Тест-опитування батьківського ставлення» (А.Я. Варга, В.В. Століна).

Аналіз отриманих емпіричних даних серед батьків першокласників показав, що у своїй стратегії відношення до дитини 12,5% батьків використовують стиль «прийняття-відторгнення», таким батькам, з одного боку, подобається дитина такою, яка вона є, вони поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй, прагнуть проводити багато часу разом з дитиною, схвалюють її інтереси й плани, з іншого боку, батьківська роль сприймається як перешкода подружньому щастю, у сім'ї ставлення до дитини – приховане неприйняття. У дитини може сформуватися невпевненість у собі, безініціативність, почуття неповноцінності, залежність і підкорення батькам, що обтяжує дорослих. Стратегію «кооперація» використовують 20,0% батьків, тобто соціально бажаний образ батьківського відношення, зміст якого у зацікавленості справами і планами дитини, намаганнями у всьому допомогти їй. У 51,3% опитуваних спостерігається такий стиль батьківського відношення, як «симбіоз», для таких батьків характерна батьківська підтримка, яка породжує довірливі взаємини в родині й спричиняє високу самооцінку, сприяє успіхам у навчанні й моральному розвитку. Для 15,0% батьків прийнятною є «авторитарна гіперсоціалізація», тобто дріб'язкова опіка, надмірний контроль і надмірний захист від реальних і уявних небезпек призводять до того, що діти в таких сім'ях відчувають нервові й фізичні перевантаження, стають тривожними й емоційно залежними. Лише в одній родині відносяться до дитини, як до «маленького невдахи», тобто інфантилізують її, приписують їй особисту та соціальну неспроможність (див. табл. 2):

Таблиця 2

Показники батьківського відношення (%)

Шкала батьківського відношення	Батьки першокласників
"Прийняття-відторгнення"	12,5
"Кооперація"	20,0
"Симбіоз"	51,2
"Авторитарна гіперсоціалізація"	15,0
"Маленький невдаха"	1,3

Нами визначено, що тип батьківського відношення впливає на рівень тривожності у дітей. Існують деякі сім'ї, в яких емоційна атмосфера пульсує між крайніми полюсами. Діти в таких сім'ях відчують значні емоційні перевантаження. Рівень тривожності у таких дітей непомірно високий. У сім'ях із соціально бажаним образом батьківського відношення спостерігається як нормальний, так і низький рівень тривожності. У сім'ях, де присутня батьківська підтримка, яка породжує довірливі взаємини між дітьми й батьками, рівень тривожності коливається від низького до норми. У деяких сім'ях ми виявили, що зайва турбота про дитину, надмірний контроль за всім її життям, тобто гіперопіка, яка заснована на тісному емоційному контакті, призводить до пасивності, несамостійності, труднощів у спілкуванні з однолітками.

Була визначена наступна залежність: чим вищий рівень авторитарної гіперсоціалізації – тим вищий рівень тривожності у дітей. І у випадку відношення батьків до дітей, як до особистісно і соціально непристосованих, невідготовлених до життя, формує в них занижену самооцінку.

Отже, можна зробити висновок, що рівень тривожності у дітей підвищується, коли батьки застосовують стратегію «авторитарна гіперсоціалізація», «маленький невдаха», «відторгнення». А при використанні стратегії «симбіоз» і «кооперація» рівень тривожності у дітей помірний та низький.

Зазначимо, що більшість батьків використовують стратегію «симбіоз», а це є соціально бажаним стилем виховання дітей.

Під час дослідження ми встановили, що батькам першокласників для полегшення процесу адаптації дітей до навчання в школі потрібно взяти до уваги такі рекомендації: пояснити дитині, що означає «бути першокласником» та для чого це потрібно; дотримуватися режиму дня; навчити першокласника задавати вчителю питання; розвивати комунікабельні здібності; навчити виконувати правила школи; підтримувати бажання вчитися, заохочувати; уважно вислуховувати дитину; активно взаємодіяти з учителем.

Висновки. Визначення психологічної готовності до школи академічно здібних дітей в межах науково-педагогічного проекту «Інтелект України» сприяло прискоренню їх шкільної адаптації. Було виявлено позитивний зв'язок між внутрішньосімейними відносинами та ефективністю адаптації першокласників. Аналіз даних дозволив дійти висновків, що існує прямий зв'язок між батьківським відношенням та рівнем тривожності у

досліджуваних дітей, зокрема, рівень тривожності у дітей підвищується, коли батьки застосовують деструктивні стратегії. При використанні конструктивних стратегій рівень тривожності у дітей в межах нормального. Нами виявлено, що більшість батьків академічно здібних учнів перших класів використовують стратегію «симбіоз». Зазначимо, що сімейні взаємовідносини мають вагомий вплив на шкільну адаптацію академічно здібних дітей до школи. Тому створення й розвиток загального позитивного емоційного фону внутрішньосімейних відносин дозволяє зробити період адаптації першокласників недовгим і позитивним.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми шкільної адаптації академічно здібних дітей.

Список використаних джерел

1. Андреева Т.В. Семейная психология: учеб. пос. / Т.В. Андреева. – СПб. : «Речь», 2004. – 244 с.
2. Бех І.Д. Психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання / І.Д. Бех // Початкова школа. – 2004. – №3. – С. 3–6.
3. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї : Курс лекцій / О.І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2001. – 96 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: навч. пос. / [О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднічук та ін.]. – К. : Прогрес, 2001. – 416 с.
5. Гезей О. М. Стратегія роботи з обдарованими дітьми в початковій школі / О. М. Гезей, Г. І. Назаренко, З. В. Рябова // Метод. посіб. для вчителів початкових класів та батьків. – Харків: ХОНМІБО, 2008. – 164 с.
6. Заваденко Н.Н. Клинико-психологическое исследование школьной дезадаптации: её основные причины и подходы к диагностике / Н.Н.Заваденко, А.С.Петрухин, Т.Ю.Успенская // Неврологический журнал. – 1998. – № 6. – С. 13–17.
7. Кондрацька Л.В. Вплив сімейних конфліктів на психічне здоров'я дитини / Л.В. Кондрацька // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – Одеса, 2006. – №5–6. – С.40–43.
8. Коцур Н.І. Психофізіологічний розвиток дошкільнят як один із критеріїв соціальної адаптації при вступі до школи / Н.І. Коцур, Л.С. Гармаш // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Слов'янськ : [б. в.], 2010. – Спецвип. 4, ч. 1. – С. 172–179.

9. Эйдемиллер Э.Г. Семейная психотерапия / Э.Г. Эйдемиллер, Н.В. Александрова, В.В. Юстицкий. – СПб. : «Питер», 2000. – 512 с.
10. Шкільна адаптація та психологічний вік // Початкова школа: Науково-методичний журнал. – №1 (91). – Січень 2002. – С. 5–10.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Andreeva T.V. Semejnaja psihologija: ucheb. pos. / T.V. Andreeva. – SPb. : «Rech'», 2004. – 244 s.
2. Beh I.D. Psychologichnyj suprovid osobystisno zorientovanogo vyhovannja / I.D. Beh // Pochatkova shkola. – 2004. – №3. – S. 3–6.
3. Bondarchuk O.I. Psychologija sim'i' : Kurs lekcij / O.I. Bondarchuk. – K. : MAUP, 2001. – 96 s.
4. Vikova ta pedagogichna psihologija: navch. pos. / [O.V. Skrypchenko, L.V. Dolyns'ka, Z.V. Ogorodnichuk ta in.]. – K. : Prosvita, 2001. – 416 s.
5. Gezej O. M. Strategija roboty z obdarovanymy dit'my v pochatkovij shkoli / O. M. Gezej, G. I. Nazarenko, Z. V. Rjabova // Metod. posib. dlja vchyteliv pochatkovyh klasiv ta bat'kiv. – Harkiv: HONMIBO, 2008. – 164 s.
6. Zavadenko N.N. Kliniko-psihologicheskoe issledovanie shkol'noj dezadaptacii: ejo osnovnye prichiny i podhody k diagnostike / N.N.Zavadenko, A.S.Petruhin, T.Ju.Uspenskaja // Nevrologicheskij zhurnal. – 1998. – № 6. – S. 13–17.
7. Kondrac'ka L.V. Vplyv simejnyh konfliktiv na psyhichne zdorov'ja dytyny / L.V. Kondrac'ka. // Nauka i osvita : naukovo-praktychnyj zhurnal Pivdenного naukovogo Centru APN Ukrai'ny. – Odesa, 2006.–№5–6. – S.40–43.
8. Kocur N.I. Psyhofiziologichnyj rozvytok doshkil'njat jak odyz iz kryterii'v social'noi' adaptacii' pry vstupi do shkoly / N.I. Kocur, L.S. Garmash // Gumanizacija navchal'no-vyhovnogo procesu. – Slov'jans'k : [b. v.], 2010. – Specvyp. 4, ch. 1. – S. 172–179.
9. Jejdemiller Je.G. Semejnaja psihoterapija / Je.G. Jejdemiller, N.V. Aleksandrova, V.V. Justickij. – SPb. : «Piter», 2000. – 512 s.
10. Shkil'na adaptacija ta psihologichnyj vik // «Pochatkova shkola : naukovo-metodychnyj zhurnal. – №1 (91). – Sichen' 2002. S. 5–10.

O.O. Scherbakova. Interfamily relationships as a school adaptation factor of academically capable children. The article deals with revealing the relationship between school adaptation of academically capable pupils and interfamily relationships. The main approaches to the study of school adaptation of academically capable children were analyzed; the theoretical foundations of interfamily relations impact on personality development of first-graders were examined. A diagnostic tool allowing empirically to explore the features of school adaptation of academically capable children was chosen.

The main characteristics of interfamily relationships that promote or hinder adaptation of academically talented first-graders were explored. It was found out that almost all families, in which academically capable children live, have positive psychological climate and all the conditions favorable for school adaptation of first-graders are created.

It was concluded that determination of psychological readiness for school of academically capable children in terms of scientific and pedagogical project «Intellect of Ukraine», has favored to accelerate their school adaptation. A positive relationship between interfamily relations and efficient adaptation of academically capable pupils of the first grade was revealed.

It was determined that there is a direct relationship between parental attitude and level of anxiety of the children taking part in the experiment, namely, the level of children's anxiety is enhanced when parents use the strategy of «authoritarian hipersocialization», «little loser», «exclusion» and if using strategies of «symbiosis» and «cooperation» the level of anxiety is within the normal. It was revealed that most parents of academically capable first- graders use the strategy of «symbiosis», which is positively significant for adaptation. It should be noted that family relationships have a significant impact on school adaptation of academically capable children.

Key words: school adaptation, anxiety of academically capable children, parental attitude, interfamily relationships.

Received October 12, 2014

Revised November 11, 2014

Accepted December 05, 2014